

श्री नवलरामविरह.

महतापुण्यपण्येन
क्रीतेयंकायनौस्त्वया ॥
पारंदुःखोदधेर्गन्तुं
तस्यावन्नभिद्यते ॥ १ ॥
सजीवितिगुणायस्य
यस्यधर्मःसजीविति ॥
गुणधर्मविहीनस्य
जीवितंनिष्प्रयोजनम् ॥२॥

શ્રી નવલરામવિરહ.

બનાવનાર.

ભગવાનજીવ ડુંગરશી પાઠક.

સાતે ગિરનારા ખાલણ.

કાઠીઆવાડ એજન્સિમાં સંસ્થાન જુનાગઢ

તાબાનું ગામ મહાલ સીલખંદરની સર-

કારી યુજરાતી નિશાળના મહેતાજી.

રહેવાસી મહાલ ચોરવાડ બદરના.

અમદાવાદમાં.

મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ અને જન-

રલ એજન્સી કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં

રણુછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યો.

સંવત ૧૯૪૫. સને ૧૮૮૬.

અંચ સ્વામિત્વના સર્વે હફ કર્વાયે

સ્વાધીન રાખ્યા છે.

કૌંમત સાડાત્રણ આના.

અર્પણ પત્ર.

સ્વદેશ ભક્ત,

નરરત્ન, સ્વદેશ દુઃખરા,

ગુર્જર ભૂમિના સૂર્યરૂપ,

કવીશ્વર.

દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

સી. આઈ. ઈ.

આપે ગુર્જર પ્રજાની અતુલ્ય સેવા બજાવી છે, તેમજ આપ કવિ વર્ગમાં શિરોમણી છો; આપની કવિત્વ શક્તિ માટે તમામ પ્રજા આક્રીન છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ દેશીય અને વિદેશીય જન મંડળ, આપે જે લોક કલ્યાણાર્થે સ્વાત્માર્પણ કર્યું છે તેને માટે આપના પ્રતિ પૂજ્ય ભાવથી જૂએ છે અને ગુર્જર દેશ હર્ષ સહિત મગર થાય છે.

જે મનુષ્યે લોક કલ્યાણમાંજ પોતાનું જીવન ગાળ્યું છે તે શિવાય આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં, કોઈનું નામ ચિરકાળ રહ્યું નથી, રહેવાનું નથી અને રહેશે પણ નહિ એ વાત જગ પ્રસિદ્ધ છે.

આપે પણ જન મંડળના એય માટે સ્વાત્માર્પણ કરી અમર પદ મેળવ્યું છે.

આવી રીતનાં આપનાં ઉપકારી સુકર્તવ્યથી આકર્ષાઈ આ નાશવંત દુનીઆં છોડી ગયેલા, પરંતુ અમર પદને પામેલા એક મહાન્ પુરુષના વિરહનું આ લઘુ પુસ્તક આપની સમ્મતિથી આપના ચરણ કમળ સમીપ સમર્પું છું.
હું હું સેવક.

અલ્પ જ્ઞાની

ભગવાનલાલ ડુંગરશી.

પ્રસ્તાવના.

મારા પરમ પૂજ્ય ગુરુ રા. શ્રી નવલરામ લક્ષ્મીરામ રાજકોટ ટ્રેનિંગ કૉલેજના પ્રિન્સિપાલ સાહેબ સ્વર્ગવાસી થયાના સમાચાર મળ્યા, ત્યારથી આ દુઃખદાયક સમાચારે માંડે હૃદય પ્રભળવા માંડ્યું.

પૂજ્ય અને વિદ્વાન ગુરુના વિયોગથી અંતરમાં આગના બબૂકા ઉઠ્યા, હૃદય બળવા માંડ્યું, છાતીમાં ગુરુ વિયોગનો કારી ધા લાગ્યો, શું કરવું? બહુ મુઝાણો, માંડે હૃદય કેમ ખાલી કરે? મારા ગુરુજીનાં વખ્યાણ, તેમનો સ્નેહ, વિદ્વતા, ડહાપણ, ગુર્જર પ્રજા તથા બાષા ઉપર કરેલા ઉપકારો અને તેમના તરફથી મળેલી રૂડી શિખામણ, આ સઘળું વર્ણન કોની આગળ કરી માંડે હૃદય વિયોગરૂપી અસહ્ય ભારના દુઃખથી પીડિત થએલ ખાલી કરે? અંતે રસ્તો સૂઝ્યો; પરમકૃપાળુ ઈશ્વરે મારા દુઃખિત અંતરમાં પ્રેરણા કરી તેથી મેં ગુરુના પ્રેમથી આકર્ષાઈ શ્રી નવલરામ વિરહ એ નામનું આ લઘુ પુસ્તક કવિતામાં ભાત-ભાતના છંદ તથા રાગ જેવા કે ઝૂંઝૂળા, સોરઠા, લાવણી આદિ ઈત્યાદિ કરુણારસથી ભરપૂર બનાવ્યું.

આ કવિતા બનાવતાં બનાવતાં આ દુઃખિત-હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવાથી સદુપદેશ મળ્યો:—રે જીવ, વિચાર કર, આ ક્ષણિક જગત્માં કોઈ ચિરકાળ રહ્યું નથી, રહેવાનું નથી, અને રહેશે પણ નહિ. કુર કાળના પંજમાંથી કોણ બચ્યું છે?

ત્યારે નિરર્થક શોક કરવાથી શું વળવાનું છે! અરે તેના સાથે વળી બીજો વિચાર કર કે નવલરામ મૃત્યુને પામ્યા નથી, તેઓતો સદાકાળ અમર છે; તારાં નેત્રને સંસારની માયારૂપી પડળ આવેલાં છે, તેથી તું તેમને મૃત્યુ પામેલા દેખેછે, પરંતુ જે પુરુષ આ ક્ષણિક જગત્માં લોક કલ્યાણ-

થેરવાત્માપણ કરેછે તે અનંતકાળ સુધી અમર પદનેપામેછે.

છેવટ આ લઘુ ગ્રંથ પ્રગટ કરતી વેળા સાહેબો, ગૃહસ્થો અને શેઠ શાહુકારો વગેરે તમામ પ્રજા પ્રત્યે મારી નમ્ર વિનતિ એટલી છે કે આ ચોપડી જેમ બોહળા ફેલાવને પામે, તેવી રીતે આશ્રય આપી આભારી કરશો.

માસ્તર સાહેબો અને આસિષ્ટ માસ્તરો વગેરે તો આ લઘુ પુસ્તકને સંપૂર્ણ રીતે મદદ આપશે તેમાં કાંઈ શક નેવું છેજ નહિ.

કાઠીયાવાડી કોઈ પણ માસ્તર સાહેબો પછાત નહિ પડતાં આ લઘુ પુસ્તકને સંપૂર્ણ મદદ આપી, પોતાના મહાન્ ગુરુ પ્રત્યેનો શિષ્ય પ્રેમ બતાવી કતાર્થ થશે.

હું કાંઈ કવિ નથી પણ કવિના દાસનો દાસ છું. જેથી આ ચોપડીમાં કાંઈ ભૂલ ચૂક માલમ પડે તો સુત્ર ગૃહસ્થોની ભલામણથી હું સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ; એટલુંજ નહિ પરંતુ તેઓ સાહેબનો અંતઃકરણથી ઉપકાર માનીશ.

આપણા પ્રખ્યાત ગુર્જર કવીશ્વર રા. રા. શ્રી દલપત-રામ ડાહ્યાભાઈ સી. આઈ. ઈ. એઓ સાહેબે આ ચોપડીમાં કોઈ કોઈ સ્થળે સુધારો કર્યા છે, તેથી તેઓ સાહેબનો હું ખરા અંતઃકરણથી ઉપકાર માનું છું.

આ પ્રસંગે એક સર્વોત્તમ બીના પ્રસિદ્ધ કર્યા વગર મારા થી રહેવાતું નથી અને તે બીના તે એછે કે મારા સ્વર્ગ વાસી સર્વોત્તમ ગુરુ રા. રા. શ્રી નવલરામ બાઈના ચિરણજીવી સુપુત્ર રા. શ્રી ધીમંતરામ બાઈએ આ “શ્રી નવલરામ વિરહ”ની ૧૦૦૦) એક હજાર પ્રતો પોતાને ખરચે મને છપાવી આપી છે. એ તેમણે પોતાના વહાલા પિતાજી પ્રત્યે અતુલ્ય ફરજ બજાવી છે; અને મને જે સદરહુ ઉમદા મદદ આપી તેથી તેઓ સાહેબનો હું ધણીજ આભારી થયો છું.

મનહર છંદ.

ધન્ય છે ધીમંતરામ, આપ તણી જનનીને,
તાત તણા ગુણની, કદર આપે જાણી છે;
“નવલ વિરહ” ને, આધાર અતિ આપવાથી,
આપતણી ^૧કિરતિ, જગત્ વખણાણી છે;
જનની જણ તો જણ, ધીમંત રામના જેવા,
જેણે પિતા પ્રત્યે અતિ, પ્રીતિ મન આણી છે;
કહે ભગવાનલાલ, ^૨જનમ્યો શ્રવણ બીજો,
નામ તે ધીમંતરામ, ^૩ડી જેની વાણી છે.

ભગવાનલાલ ડુંગરશી.

પાઠક.

૧ કીર્તિ. ૨ જનમ્યો.

શ્રી નવલરામ વિરહ.

દોહરા.

- અરર ઈશ આ શું થયું, મુખે કહી ન શકાય;
નવલરામ સ્વર્ગે ગયા, કહેતાં જિભ કપાય. ૧
- હું જાગૃત કે ઉંઘમાં, ગઈ શુદ્ધિ ને સાન;
શું આ વાત હશે ખરી, એમ બન્યો બેભાન. ૨
- ભાન રહ્યું નહિ ચિત્ત વિષે, ગાંડા કંઈ વિચાર;
જૂઠો જન કોઈ હશે, મૃત્યુ પત્ર લખનાર; ૩
- રે લખનાર ગમાર નહિ, પણ તું જીવ ગમાર;
નવલરામ નિશ્ચે ગયા; દિસે હાહાકાર. ૪
- વળી પાછો ધરણી ઢળ્યો, દિલમાં દુઃખ અપાર;
નવલ ગુરુજી ક્યાં ગયા, એમ કંઈ પોકાર. ૫
- રડવા લાગ્યો હું બહુ, ધીરજ તો ન ધરાય;
શિબ્ય ઉદાસી સહ થયા, થર થર કંપે કાય. ૬

(૨) લલિત છંદ.

- નવલરામનું મૃત્યુ સાંભળી, ઢળી પડ્યા સગી શુદ્ધિ ત્યાં ટળી;
અરર મૃત્યુ આ દેહડી દમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૧
- અરર દેવ આ કોપ શો કર્યો, નવલ હીરલો કેમ તે હર્ષ્યો;
દુઃખી થયાં અમે ચિત્તડું ભમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૨
- નશીબ કટિઆં દુઃખીઆં થયાં, નવલ એનમંદા રત્ન બે ગયાં;
અરર દેવ આ શું તને ગમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૩
- સરવ શિબ્ય તે દુઃખી આ કર્યો, વૃધજ પિતાજીને રાંકડા કર્યો;
પતનિ આપનાં દુઃખી આસમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૪

૧ ચિત્ત. ૨ કૃત્યાં. ૩ પ્રખ્યાત કવીધર નર્મદાશંકર
લાલશંકર. ૪ વૃદ્ધ. ૫ પતિ.

૧૪૫ પિતાપરે કરે શો કર્યો, અરર દુઃખનો ડુંગરો ધર્યો;
 અરર હાયરે દુઃખીઆ અમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૫
 સુજન સર્વને દુઃખ લાગિયું, ૨ વિકટ સાગરે નાવ બાઝીયું;
 અરર દુઃખ આ દિલડું દમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૬
 રૂદન તેહનું કર્યું સાંભળી, કહણ છાતી તે જાય છે ગળી;
 સુત સુતા તણા શોક ના સમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૭
 વિરહ સાગરે મિત્ર સૌ પડ્યા, વળર ૪ છાતીના તે બહુ રડ્યા;
 અરર દુઃખ આ વેઠીએ કમમે, નવલરામરે ક્યાં ગયા તમે. ૮
 દોહરો.

આ લખનાર દુઃખી બહુ, કરે અતિ કલ્પાંત;
 હામ હાયરે શું થયું. દેશ દુઃખી ગુજરાત. ૧

(૩) હરિગીત છંદ.

ગુણવાન જે નર વીર ધીર સુખણ, સ્વર્ગ સાંચર્યા;
 શુભી વાત એવી સૌજનો દુઃખ, સાગરે ડબ્યા અરા;
 નવ બાન કાંઈ ત્યાં રહ્યું જ્યાં, શોક સિંધુમાં પડ્યા;
 દુઃખીઆ થઈ દિલડા વિષે સહિ, રાગ તાણીનેરડ્યા. ૧
 રે નવલ આપ વિયોગથી મુજ, કાળજું કચરાયછે;
 નવ કષ્ટ તે હું કહિ શકું, મન માહરું ગભરાયછે;
 રે સાંની ગુરુ ક્યાં ગયા, ક્યાં શોધ કરેવી આપની;
 તઈ બાન હું ભગવાન તે, પિડા સહું પરિતાપની. ૨

(૪) ગાથા અથવા આર્યા છંદ.

નવલરામ ગુજરાતી, બાપને અતિ સુધારવા વાળા,
 અરર ગયા ક્યાં નાશી, ગુણીયલ ગંભીરે શોભાળા. ૧
 કર્મા ધણા ઉપકારો, ગુજર ગિરાપર દિલે દયા આણી,

દીન બની ધણી જાણી, સુધારી તેથીજ વખણાણી. ૨
 તે ગુજરાતી વાણી, પાણી આણી દુગે રહી રોતી;
 નર્મદ નવલ જવાથી, સહાયકારી નથી જોતી. ૩
 નવલ ગયા ક્યાં નાશી, બાપા દાસી દિસે કુંઃખી બારી;
 અરે નવલ ફરે આવો, આપો લઢાવો દયા ધારી. ૪
 ગંભીરતા ગુણવાળા, લાયક નરે ક્યાં ગયા તમે નાશી;
 હતી ધણી ઉલ્લાસી, તે ગુજરાતી બની દાસી. ૫
 હસ્ત કપાણા મારા, નર્મદ નવલ રૂપી જે હતા ખારા;
 તેથી મુજ તન કંપે, નયણે સૂકે ન જળધારા. ૬
 થઈછું હું નોધારી, આબારી કરો ખઆર્વિને કોઈ;
 કુંઃખ દરીઆમાં ડૂબી, અરે કહે શું મહે રોઈ. ૭
 અરે કુંઃખી હું થઈછું, અરે મટાડો મહાન કુંઃખ માહે;
 નર્મદ નવલની તુલ્યે, હશે હવે કોણ થાનાહે ? ૮
 અરે ધિરજ તું ધરજે, કાળ જરૂર નિજ કૃતિ કર્યો કરશે;
 ધરશે કુંઃખ ઉર તાહે, કોઈ મહાવીર અવતરશે. ૯
 હા ! એ વાત ખરી છે, પણ હમણાં હું થઈ પૂરણ કુંઃખી;
 નર્મદ નવલ વીરાથી, હતી ધણી હું અરે ! સુખી. ૧૦
 મુખ કુખ ફરી છાયા, જગમાં સઉને શિરે જરૂર આવે;
 તેમ થયુંછે તુજને, માટે તું કુંઃખ નવ લાવે. ૧૧
 અરે બેની ગુજરાતી, છાતી ફાટો ધણીજ મુજ જાએ;
 તોપણ હવે શું કરવું, બાવી પાસે નથી ઉપાએ. ૧૨
 હતા ગુરૂં અમારા, અતિથય ખારે બણાવિયા અમને;
 ગયા ગુરૂ ગુણવંતા, તે કુંઃખતો શું કહું તમને. ૧૩
 વિદ્યાવંત વિવેકી, ગંભીર ગુણ નિધિ દયાળુ પ્રખ્યાતા;
 હતા ગુરૂં અમારા, બહુ જ્ઞાનીને રસ જ્ઞાતા. ૧૪
 અમૃત જેવાં વચનો, જે સુણતાં ઉર વિશેષ મુખ આપે;

ગુરુ પરલોક જવાથી, તે વચનો આજ સંતાપે. ૧૫
 નથી કાંઈ વળવાનું, નથી એ વાતે રહ્યોજ ઉપાએ;
 રે એની ગુજરાતી, તેથી કીધે શોક કુંઝ થાએ. ૧૬

(૫) બૂલણા છંદ.

નવલના મૃત્યુથી આજ તૂટી પડ્યો, અંતરે એટલું કુંઝ આવે;
 ગુરુ ગુણવંતના સ્વર્ગ નિવાસથી, પેટમાં અન્ન પૂરું ન બાવે;
 કુંઝ દીધું ધણું દોહયલું કાળ તે, કાળ તે કામ કૂંડુંજ કીધું;
 રે ભંડા કાળ તે કામ કાળું કયું, ગુર્જરી રત્ન શા માટલીધું? ૧
 સ્વર્ગની વાણીમાં ફેર કાંઈ પડ્યો, ચીથરીયાં પત્રનું જોરવાધ્યું;
 વાણીસુધારવા ચીથરીયાં દાખવા, નવલશુભર ભમુજ હાથલાધ્યું;
 રે કુડા કાળ જિતાવજો બહુ થઈ, ગુર્જરી વાણી પર જુલમ કીધો;
 નમદા લઈજતાં તૂમ તું નવ થયો, નવલને કુરે તે ઝડપીલીધો. ૨
 રે ભંડા કાળ તું લોભીઓછે બહુ, લોભીઓ પાપનું કામ સારે;
 કાળીદાસાદી કવિ પંડીતો લઈ ગયો, તોયશું પેટીમાં ખોટતારે;
 ભૂંભીનાં રત્નતું એટલાં લઈગયો, ગણતી કરનાર ગણતાંજ હારે;
 તોયતું તો સદા કાળ ભૂખ્યો દિસે, એવડી ભૂખતે ક્યાંથી તારે. ૩
 કરે કૃપા કાળતું એટલી મુજપરે, ચોપડા ચિત્તથી જો તપાશી;
 રત્નના ઓધના ઓધ નજરે પડે, શીદ કરે ગુર્જરો તું ઉદાસી;
 નવ નવું રત્ન જે ગુર્જરી નવલ તે, આપની પાછું તું બાઈપ્રીતે;
 દાસ ભગવાનની વિનતિ ધ્યાનધર, ગુર્જરો થાયતો રાજી ચિત્તે. ૪

(૬) સોરઠા.

ગુરૂંજ ગુણ ભંડાર, ગૂમ થઈ જતા રહ્યા;
 અંતરમાંહિ અપાર, દિલગીરી વાસો વસે. ૧
 કુંઝી આપના તાત, વૃદ્ધ પણે ધા દોહલો;
 કુંડુંજ કરે કલ્યાંત, રૂદન ન જાએ સાંભળ્યું. ૨

અરે દેવ શા માટે, રંક મનુષ્ય રડાવીયાં;
 વળી ગયોછે દાટ, નવલ જતે ગુજરાતમાં. ૩
 શૂન્ય કરી કોણેજ, શૂન્ય બુદ્ધિ સૌની કરી;
 અતિ અધઠિત તો એજ, કામ કર્યુંછે કાજ તે. ૪
 આપ જતે થઇ હાણુ, કુળવણીના કામમાં;
 દુઃખનાં વાગ્યાં બાણુ, હૈયામાં હોળી બળે. ૫
 બ્યુત્પત્તિ શુભ રીત, કોણ શિખાવે પ્રીતથી;
 કથીત પાઠ ખચીત, આપ વગર રઝળી ગયો. ૬
 કુળવણીનો પ્રકાર, નિબંધ નિયમ સરવળી;
 શિક્ષા પદ્ધતિ સાર, અરે કોણ શિખાવશે. ૭
 અર્થ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, અતિ વિગત વિસ્તારથી;
 દેશે કો વિદ્વાન, નવલ ગુરુજી આપવિણુ. ૮
 વિવેક યુક્ત વિચાર, રૂઝી શિખામણુ હેતથી;
 આપી વારંવાર, આભારી અમને કર્યા. ૯
 હેકું ફાટી જાય, ગુરુજી આપ વિયોગથી;
 હાય હાયરે હાય, ગુરુજી ક્યાં નાથી ગયા. ૧૦
 કહે દાસ ભગવાન, કોણુ હવે તે નવલસમ;
 દેશે વિદ્યા દાન, એ ઉચાર ઉરમાં થયા. ૧૧

જે દિવસે નવલ ગુરુજીનું મૃત્યુ થયું
 તે દિવસનો દેખાવ.

(૭) મનહર.

ખાવા ધાયછે મકાન, કોણેજનું આજ ભાઈ,
 કોણેજનાં વૃક્ષ સહ ઉદાસી દેખાય છે;
 રાજકોટ માંહે અતિ દિલગીરી બાપી રહી,
 ગુજરાત પ્રાંત આજ થોકમાં સૂકાય છે.

આકાશમાં રવી તણો રથ અટકીને રહ્યો,
 પંખીઓ તમામ આજ ફુખથી પીડાય છે;
 કારણ કે નવલનું મૃત્યુ થયું એથી આજ,
 ફુખ મય દશે દિશે દિવસ દેખાય છે. ૧

(૮) લાવણી.

કુંદરતના કરનાર, ખનકના સ્વામી;
 તુજ રચના અપરમપાર, જરા નહિ ખામી. એ રાગ
 જુઓ જુઓ બહુ થયો જૂલમ ગુજરાત,
 આ નવલરામ નરવીર સ્વર્ગ લઈ જાતે. ટેક.
 સત્ય તણો ગિરિરાજ, ગયો આ ટાણે,
 આ થઈ ફુખી ગુજરાત, સ્વર્ગ સુખમાણે;
 ખરા ગુરૂની ખોટ કેળવણી ખાતે,
 આ નવલરામ નરવીર સ્વર્ગ લઈ જાતે. ૧
 વિવેકી વિદ્યાવંત ન્યાયી માયાળુ,
 આ ગુણીયલ ગુર્જર સ્થંભ હવે ક્યાં બાળું;
 શીબ્ય હિંદાસી બન્યા ગુરૂ ગૃમ થાતે,
 આ નવલરામ નરવીર સ્વર્ગ લઈ જાતે. ૨
 નર્મદને લઈ ગયા નવલ પણ સાથે,
 આ જુલમ જુલમ બહુ કર્યો અમારે માથે;
 કીધો અતિ અન્યાય તને આ પ્રાંતે,
 આ નવલરામ નરવીર સ્વર્ગ લઈ જાતે. ૩
 કુરે કીધું બહુ કામ દયા નહિ લાવ્યા,
 દાઝ્યા પર દીધો ડામ રાંક રેડાવ્યા;
 ફુખીઆં ગામો ગામ નાગરી નાતે,
 આ નવલરામ નરવીર સ્વર્ગ લઈ જાતે. ૪
 નર્મદ કેરું ફુખ સહન નવ થાવું,

આ નવલ રત્ન લઈ દીધી પડ્યા પર પાડું;
 ડુંખી ડુંખી બહુ બન્યા ડુંખ બહુ થાતે,
 આ નવલરામ નરવીર સ્વર્ગ લઈ જાતે. ૫
 કહે દાસ ભગવાન ડુંખ બહુ થાએ,
 આ ગુણીયલ ગુરૂ વિયોગ કેમ સહેવાયે;
 કાદુંછું દિન રાત ડુંખડાં ગાતે,
 આ નવલરામ નરવીર સ્વર્ગ લઈ જાતે. ૬

(૯) શિખરિણીવૃત.

અહો વિશ્વા ધિશા, કર નજર તું ગુર્જર બણી,
 ડુંખી સૌ દેખાએ, ગુમ થઈ જતાં પારસ મણી;
 ગુરૂ સાની મારા, અતિથય વિવેકી ગુણ નિધી,
 પ્રભુ તે જાવાથી, અમ તણી ડુંખી હાલત કોધી. ૧

(૧૦) રાગ પરજયો.

ફરી હવે ફારબસજેવોરે, અમલદાર ક્યાં મળે એવો. એરાગ.
 નવલ થતાં સ્વર્ગ નિવાસીરે, થઈ ગુજરાત ઉદાસી. ટેક.
 ગુર્જર વાસી થયા ઉદાસી, નાશી જતાં નર રત્ન;
 ગુર્જર વાણી સરસ સુધારી, પૂણું કરીને પ્રયત્ન. નવલ ૧
 ધરિવ અઠારસે સાડત્રીશામાં, જન્મ્યો હતો નરવીર;
 કેળવણી અંગરેજીલખને, ગુણ મળ્યા ગંભીર. નવલ ૨
 ડીસા વિષે અંગરેજી શાળામાં, માસ્તર બનીયા સાર;
 ગોપી પુરામાં થયા વળી માસ્તર, સુરતમાં નિરધાર. નવલ ૩
 ટેનિંગ સ્કૂલ તણા મુખ્ય માસ્તર, સુરતમાં થયા તેહ;
 એક નિશાંથી નોકરી કરતા, રાખી તેમાં મણા સ્નેહ. નવલ ૪
 અમદાવાદમાં ત્યાંથી નીમાયા, વાઘસિ પ્રીતિસપાલ;
 પ્રીતિસપાલ થયા રાજકોટમાં, ટ્રેનિંગ સ્કૂલ જે હાલ. નવલ ૫

તે રાજકોટમાં ચૌદ વરસ સુધી, નોકરી કીધી સાર;
 શીખ્યોને રૂડી રીતે સુધાર્યા, પૂરો ધરીને ખાર. નવલ ૦ ૬
 ભાવ ધરી બહી ભાત બણાવ્યા, રાખીને પ્રીતિ અપાર;
 ધણામેહેતાજીએતેના આભારી, માનેધણો ઉપકાર નવલ ૦ ૭
 જ્ઞાન દેવા માંહિ મંભીર ગુણના, લાયક તે સરદાર;
 નીતિ અને ઉપદેશ દેવામાં, ડાહ્યાપણના ભંડાર. નવલ ૦ ૮
 શાળાપત્રના તંત્રી તરીકે, વર્ષ રહ્યા તે અદાર;
 સારી રીતે શાળાપત્ર શોભાવ્યું, વિધવિધ જણાવી વિચાર નં ૦ ૯
 બટનું ભોપાણુ ને વીરમતી નાટક, પુરતક રૂડાં અપાર;
 ખાળ લગન બત્રીશી બનાવી, કીધો અતિ ઉપકાર. નં ૦ ૧૦
 વ્યુત્પત્તિ પાઠ અને ગરબાવળી, કીધી કન્યાએને કાજ;
 શિક્ષા પદ્ધતિને નિબંધ રીતિ, બનાવી અક્ષરબાજ. નં ૦ ૧૧
 સંવાદ અકબર ખીરબલ કેરો, લખી કીધો ઉપકાર;
 રાજ્ય બંધારણ ઇંગ્લંડ કેરું, લખ્યું વિવેક વિચાર. નં ૦ ૧૨
 જન્મ ચરિત્ર જે નર્મદ કેરું, લખ્યું ટુંકા માંહિ તેમ;
 ટીકા કરી ધણાં પુસ્તકો કેરી, તે ગુણ ભૂલશું કેમ. નં ૦ ૧૩
 એવી રીતે ગુજરાતી પ્રજાપર, આભાર કીધા અનેક;
 વિયોગતેનો અંતર માંહિ સાલ, છાતિ બેદાય છેક. નં ૦ ૧૪
 શાંત વિવેકીને દ્રઢ મનના, ન્યાયી દયાળુ ગંભીર;
 ભલ્ય દેખાવ ભલો હતો જેનો, પ્રકૃતિ જેની અમીર નં ૦ ૧૫
 ફુટ ભયાનક રોગ જલંદર, કાળ રૂપે આબો જેહ;
 તારીખ સાત અગષ્ટ અદારસો, અઠાસીમાં દીધો જેહ નં ૦ ૧૬
 હાહાકાર થયો દુનીઆમાં, દુઃખ દુઃખ દુઃખ દેખાય;
 ભગવાનલાલ ભારે દુઃખ પામે, પણ નથી એકે ઉપાય;
 નવલ યતાંસ્વર્ગ નિવાસીરે, થઈ ગુજરાત ઉદાસી. ૧૭

જીવને શિખામણ.

(૧૧) મનહર.

સાન દ્રષ્ટી વડે જીવ, તપાસી તું જીને તારૂં,
રહેનારૂં નથી આ અંગ, કાળ કાળ મારશે;
લાખો વર્ષ વીતી ગયાં, લાખો પ્રાણી નાશ થયાં,
કાળ બાળ ગ્રાળ મંહિ, કોણુરે ઉગારશે;
નવલ ગુરજ ગયા, તેમ સર્વે આલ્યા જશે,
મોત મહા સાગરથી, કોણુ તર્યા તારશે;
મિતે એ વિચાર ધારી, શોક સધજો વિસારી,
ભગવાનલાલ, ભગવાનને સંભારશે. ૧

આત્મબોધ જીવ શિક્ષામાંથી.

કુળજ શું તપ કીધુંરે આધાજી એવું. એ રાગ. ૧
કહું તારા હિત માટેરે, સાંભળ પ્રાણી. ટેક.
જગતનો જલ ખોટો, પાણીનો છે પરપોટો;
તેનો તો તે માન્યો મોટોરે, સાંભળ પ્રાણી. ૨
પરપોમે ડુંટી જશે, વાર તેમાં નવ થાશે;
પછી શું કરી શકાશેરે, સાંભળ પ્રાણી. ૩
જગમાં તું આવ્યો કાલો, ખોટો તે કીધો કપાલો;
ક્રોધને તે કીધો પાલોરે, સાંભળ પ્રાણી. ૪
જીવાનીમાં ગયો છાકી, પાપમાં ન રાખી બાકી;
શિખામણુ દઈ ગયા થાકીરે, સાંભળ પ્રાણી. ૫
સંગ તે કેસંગ કીધો, ઝેરનો તે ખાલો પીધો;
અમૃતનો ઢોળી દીધોરે, સાંભળ પ્રાણી. ૬
કુંભછે કાયાનો કામો, તેમાં ગ્રાહું શીદ રામો;
હરિનો મારગ સાચોરે, સાંભળ પ્રાણી. ૭

જીવ જશે કાયા મૂકી, ૧ અગ્નિમાં દેશે કુંકી;
 હતો ડાહ્યો ગયો ચુકી, સાંભળ પ્રાણી. ૭
 અંતકાળે જશો જ્યારે, સાથે નહિ આવે ત્યારે;
 સગાં તારી કોઈ વાહરે રે, સાંભળ પ્રાણી. ૮
 પુન્ય પાપ થશે સાથે, કીધું જે પોતાને હાથે;
 સુખ દુઃખ તારે માથેરે, સાંભળ પ્રાણી. ૯
 કમાણી તે કુડી કીધી, પાપની તે વાટ લીધી;
 વાટ નવ ગયો શીધીરે, સાંભળ પ્રાણી. ૧૦
 કહે ભગવાનલાલ, હજી સારી રીતે ચાલ;
 ખરીદ તું ખરો માલરે, સાંભળ પ્રાણી. ૧૧

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

કાળ ભમે તારે માથેરે તું ચેત પ્રાણી. ૭૬.
 કોણ માત કોણ તાત, કોણ નાત કોણ જાત;
 એતો પોલ પોલી વાતરે, તું ચેત પ્રાણી. ૧૨
 કોડ થયાં માત તાત, કોડ થઈ નાત જાત;
 એમાં કોણ ખરાં ભાતરે, તું ચેત પ્રાણી. ૧૩
 કોટી જન્મ તારા થયા, સધળા તે એજે ગયા;
 દુઃખમાં તો ડુબી રહ્યારે, તું ચેત પ્રાણી. ૧૪
 માનવી દેહ મણિ જોવો, વારે વારે ક્યાંથી એવો;
 લેની લાભ હોય લેવોરે, તું ચેત પ્રાણી. ૧૫
 માટાં પુન્ય કર્યો જ્યારે, મળ્યો મણી દેહ ત્યારે;
 (પણ) હરીને સંભાર્યા ક્યારે રે, તું ચેત પ્રાણી. ૧૬
 પુત્ર પરિવાર વાડી, ડાહ્યો થઈ લોભાણો ૧ દાડી;
 તેતો કાંટા ફરી ઝાડીરે, તું ચેત પ્રાણી. ૧૭
 ચડી ખેડો ઘોડા ગાડી, સાથે મળી રૂડી લાડી;

તેથી ચાલ્યો વાટ આડરે, તું ચેત પ્રાણી.	૧૮
જીવાની તો જતી રહેશે, જરાનો પ્રવેશ થશે;	
પછે ડોસો ડોસી કુશરે, તું ચેત પ્રાણી.	૧૯
૧વરબ્યો આકાર થાશે, ડાચાં તારાં બેસી જશે;	
માંડ માંડ તો ખવાશેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૦
કાન જશે તારા કુટી, સૌ તને લેશે લુટી;	
પછી બલે મર્ય કૂટીરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૧
આંખે આંખ થશે વળી, પગ તારા જશે ગળી;	
માથે થાશે ઘોળાં પળીરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૨
આટલો ખુણામાં ઢાળે, કોઈ તને ન સંભાળે;	
ઘેરી લીધો આવી કાળેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૩
જીભ તારી ઝકલાશે, કાલું બોલડું બોલાશે;	
દાંતે દોઢ વળી જશેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૪
ઉપાડો ઉપાડો રૂકશે, આટલેથી હેઠો લેશે;	
તને નવ ભાન રહેશેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૫
ડચકાં બેચાર થાશે, જીવ તારો ઉડી જશે;	
ઉકરણીનું ફળ આશેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૬
ઠાઠડીમાં બાંધી દેશે, બેજણા ઉપાડી લેશે;	
સગાં તારાં રોતાં રહેશેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૭
ચીતામાં જઈ મૂકી દેશે, અગ્નિ લગાડી બેસે.	
કાયા બળી રાખ રહેશેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૮
મણી નેવી રૂડી કાયા, બાળતાં ન ચડે માયા;	
ગયા રંક રાણી જ્યારે, તું ચેત પ્રાણી.	૨૯
ગરીબ કે રાય રાણી, સુતાં પતીયાં સોડ તાણી;	
જોતાં આવે આંખે પાણીરે, તું ચેત પ્રાણી.	૩૦

૧ વિરૂપ. ૨. કહેશે. ૩. નેવાં કામ કર્યા હશે તેવું
ફળ ભોગવશે. ૪ અગ્નિ. ૫ ત્યાં.

- કાળજું તો ફાટી જાએ, સ્મશાન એવું દેખાએ;
એકલું ત્યાં ન રેવાએ, તું ચેત પ્રાણી. ૩૧
- લોહા જેવી જેની છાતી, થડક થડક થાતી;
ધીર નથી ત્યાં ધરાતીરે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૨
- મુંદ કે અત્તાની જન, આવે ત્યાં ઠેકાણે મન;
તારે ખોટું લાગે તનરે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૩
- અભિમાની કે અનાડી, તેને અહીંયાં દીધા પાડી;
ચોરડા અને લખાડીરે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૪
- સાની મુની કે જંજળી, તેને અહીંયાં દીધા બાળી;
પાછી દેહ નવ બાળીરે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૫
- બયંકરે જગ્યા બારી, બાળી દીધાં નરનારી;
નવ કોઈને ઉગારીરે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૬
- કોઈ આજકાલ જાણે, મરણ *સડની વાંસે;
આપણી એ દશા થાણે રે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૭
- માટી સાથે માટી મળી, રૂડી દેહ ગઈ બળી;
ભેદ નવ શકે કળીરે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૮
- પંચ મહાભૂત જાણે, એક તેમાંથી કરાણે;
કરી નાંખ્યો તાણે વાણેરે, તું ચેત પ્રાણી. ૩૯
- જીવના દેહ ચાલ્યા જાય, નવા તો પ્રગટ થાય;
કરનારો ન કળાયરે, તું ચેત પ્રાણી. ૪૦
- જીવનાં વચ્ચે મૂકી જેમ, નવાં વચ્ચે પહેરે તેમ;
જીવનુંતો જાણે એમ રે, તું ચેત પ્રાણી. ૪૧
- કોયલા કાયાના થયા, સગા તારા ઘેર ગયા;
કોઈ +તીયાં નવ રહ્યારે, તું ચેત પ્રાણી. ૪૨
- આ કયા અહીંથી રહી, જીવની શી ગતી થઈ;
સાંભળો તે ચીત દહરે, તું ચેત પ્રાણી. ૪૩

જીવ ચાલ્યો જમ સાથે, માર પડે તેને માથે;	
પાપ જેવાં કીધાં હાથેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૪૪
બહુ ભારી દુઃખ આપે, ગોખડના કાંટા ચાંપે;	
લેવાયો તું તારે પાપેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૪૫
લોહી ફરી નદી આવે, તેમાંતો તને ચલાવે;	
ડબકાં તને મરાવેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૪૬
એવાં એવાં દુઃખ ભારી, તેથી કંપે કાયા તારી;	
ત્રાહી ત્રાહી હુ મુરારીરે, તું ચેત પ્રાણી.	૪૭
ચથું વર્ષ પુરું જ્યારે, જમપૂરી પોંદતો તારે;	
દુઃખમાંથી છોડે ક્યારે રે, તું ચેત પ્રાણી.	૪૮
હિસાખ તપાશ્યો તારો, ક્યાંઈ નવ દીકો આરો;	
પાપનો તું કરનારો રે, તું ચેત પ્રાણી.	૪૯
પુન્યનું તો શુન્ય વળ્યું, પાપનું તો ઢીમ ઢળ્યું;	
કીધું પાપ આવી મળ્યું રે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૦
યમરાજ બોલ્યા વાણ, નાંખોની નરક આણ;	
રૌરવ નરક જાણુરે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૧
રૂદન તે બહુ કીધું, ધ્યાન કોઈએ નવ દીધું;	
નરકનું દુઃખ લીધુરે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૨
નરકમાં જંતુ ભારી, પુંડે લાગ્યાં તેતો તારી;	
કરડે બહુ ડંખ મારીરે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૩
એક દીન કલ્પ જાણો, એવું દુઃખ મન આણો;	
તુંતો બહુ ગભરાણોરે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૪
બહુ દુઃખ પડ્યું જ્યારે, હરીને સંભાર્યા તારે;	
દીનોનાથ ધાયા બહારેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૫
કોટી કલ્પ તેમાં ગયા, પ્રભુને ત્યાં આવી દયા;	
તારે તને કીધી *મયારે, તું ચેત પ્રાણી,	૫૬

ક્રીધી કૃપા કૃપાનાથે, હાથ મૂક્યો તારે હાથે;	
પાપ બળ્યાં તેની સાથેરે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૭
બુદ્ધિ તારી ચોખી થઈ, પાપમતિ જતી રહી;	
હરિ ચરણે નમ્યો જધરે, તું ચેત પ્રાણી.	૫૮
જે જે ક્રીધાં પાપ આગે, તેની તો તું ક્ષમા માગે;	
ફરી ફરી પગે લાગેરે, પાવન થયો.	૫૯
નહિ કંઈ કુટું કામ, નિશ્ચદીન તારું નામ;	
રસનાએ ધનશ્યામરે, પાવન થયો.	૬૦
હુંહું Xઅગનાની પ્રાણી, તારી સેવા નવ જાણી;	
કુડી મેં ક્રીધી કમાણીરે, પાવન થયો.	૬૧
તમેતો અંતરજામી, જગના પાળક સ્વામી;	
પણ હું થયો હરામીરે, મેં કુટું ક્રીધું.	૬૨
અકળીત ગતી તારી, મહા મુની ગયા હારી;	
સદા તું આનંદકારી રે, પાવન થયો.	૬૩
હુંતો મહાપાપી પ્રાણી, પણ તમે મેહર આણી;	
બચાવ્યો સારંગપાણીરે, પાવન થયો.	૬૪
*સરવમાં રહ્યો બાપી, ઝોળખ્યો નહિ તથાપી;	
હતો હું પૂરણ પાપીરે, પાવન થયો.	૬૫
પ્રભુ તું પાળક દાતા, તું પિતા ને તુંજ માતા;	
તુંજ થકી સુખ શાતારે, પાવન થયો.	૬૬
પ્રીત પ્રભુ તારી સાચી, બીજી પ્રીત તેતો કાચી;	
માયું પ્રીત તારી જાચીરે, પાવન થયો.	૬૭
જગમાં અખંડ તમે, નાશવંત પ્રાણી અમે;	
બવમાંહે બહ્યા બમેરે, પાવન થયો.	૬૮
દીનાનાથ દયા કરો, શરણ તમારે ધરો;	
૧બગત તમારો અરોરે, પાવન થયો.	૬૯
પ્રભુ તવ બોલ્યા વાણી, સાંભળ પામર પ્રાણી;	

- માન વિદેહ આપું જાણીરે, પાવન થયો. ૭૦
- એક વાર બૂલ કીધો, પણ તે મેં માફી દીધી;
હવે જાણે વાટ સીધારે, પાવન થયો. ૭૧
- કરવા કસોટી તારી, પાછી માનુષદેહ ધારી;
તક મળી ઘણી સારીરે, પાવન થયો. ૭૨
- ચેતનાનો આપ્યો વારો, રમે પાપી પંથ ધારો;
પછી નથી ક્યાંઈ આરોરે, પાવન થયો. ૭૩
- જગમાં તું આબ્યો ફરી, +જગતિ શું પ્રીતી કરી;
કૂસંગત કીધી પરીરે, તે રહું કીધું. ૭૪
- ઉપકારી કામ કીધાં, સાધુને તે સુખ દીધાં;
સાનનાં તે વહાણ લીધાંરે, તે રહું કીધું. ૭૫
- દુઃખીને તે દવા આપી, તેનાં દુઃખ નાંખ્યાં કાપી;
ઘણી તો શાળાએ યાપીરે, તે રહું કીધું. ૭૬
- બણે જેમાં બાળ બાળા, કીધી એવી રડી શાળા;
કરાવી ધરમશાળારે, તે રહું કીધું. ૭૭
- પાણીની જ્યાં હતી તાણ, કરાવ્યાં તે ત્યાં નવાણ;
પુન્યની તે લીધી લાણરે, તે રહું કીધું. ૭૮
- ભુખ્યાંને ભોજન આપ્યાં, દુખી કરાં દુઃખ કાપ્યાં;
સદાવ્રત બહુ થાપ્યારે, તે રહું કીધું. ૭૯
- નાતિનો મારગ ગ્રાપ્યો, પાપથી ડરીને ચાલ્યો;
ખરો તે ધરમ પાળ્યોરે, તે રહું કીધું. ૮૦
- બસ તું કમાયો બાઈ, રહું કીધું આવી આંહી;
જગમાં યો સુખદાધરે, તે રહું કીધું. ૮૧
- લાખો ઉપકાર કીધા, બતાવ્યા ધરમ સીધા;
અમૃતના ખાલા પીધારે, તે રહું કીધું. ૮૨
- પરીવાર ઘણો થયો, તેમાં દુખી નવ ગયો;

- નાતિને મારમ વહારે, તે રૂંડું કીધું. ૮૩
- ધણાં ખોતે સુખ લીધાં, ખીજને પણ સુખ લીધું
હરિ કિરતન કીધારે, તે રૂંડું કીધું. ૮૪
- કાયા તારી સુખી રહી, જેહ પીઠ નવ યહ;
ઈચ્છા ઇશ પાસે ગઈરે, તે રૂંડું કીધું. ૮૫
- ઈંદ્રીઓ આપ્યાદ રહી, પીડા કાંઈ નવ યહ;
જરાવસ્થા પુરી યહરે, તે રૂંડું કીધું. ૮૬
- હરિ કેરું નિશ દિન, રટણુ તે કીધું મન;
ધન તને ધન ધનરે, તે રૂંડું કીધું. ૮૭
- જગમાં બહુ સુખ લીધું, હરિ રસ પાન પીધું;
તેતો તારું કાજ સીધુંરે, તે રૂંડું કીધું. ૮૮
- ઈચ્છા તારી યહ જ્યારે, પ્રભુ પાસે જવા તારે;
વિમાન આબ્યુંજ દારે રે, તે રૂંડું કીધું. ૮૯
- દેવનું વિમાન આબ્યું, પ્રીતે કરી મન બાબ્યું;
મોતીએ તેને વધાબ્યુંરે, તે રૂંડું કીધું. ૯૦
- વિમાનમાં બેઠો જઈ, પુષ્પની તો વૃષ્ટિ યહ;
કીરતિ આકાશ ગઈરે, તે રૂંડું કીધું. ૯૧
- દેવનાં કુંદબી વાગ્યાં, ગાયક ત્યાં ગાવા લાગ્યાં;
ધન્ય તારાં બાગ્ય જાગ્યારે, તે રૂંડું કીધું. ૯૨
- દેવતા જોવાને આબ્યા, ભટ સાથે રૂડી લાબ્યા;
જોતાં બહુ મન બાબ્યારે, તે રૂંડું કીધું. ૯૩
- સ્વરગમાં પહોંચ્યો જ્યારે, સામીયું ત્યાં આબ્યું તારે;
કાઠ માઠ કીધો જારે રે, તે રૂંડું કીધું. ૯૪
- પ્રભુ યથા પરચન, આપ્યું તને દરશન;
ધન પ્રાણી ધન ધનરે, તે રૂંડું કીધું. ૯૫
- ઓરાશીની જાળ કાપી, ઉત્તમ પદવી સ્થાપી;

અખંડ આયુષ્ય આપોરે, તે રૂંડું કીધું.	૯૬
આવાં જ્યારે પુન્ય કયાં, કૂળતો જાંતેર તર્યા;	
કામ સહ તારાં સર્પારે, તે રૂંડું કીધું.	૯૭
જાંતેર પાવન કીધાં, સ્વર્ગમાં જળાં લીધાં;	
અખંડ ત્યાં સુખ દીધારે, તે રૂંડું કીધું.	૯૮
જીવ શિક્ષા પ્રીતે કહી, વાંચો તમે ચિત દઈ;	
સુનીતિ મારગ જાહેરે, તે રૂંડું કીધું.	૯૯
પ્રીતેથી ને પાઠ કરે, કૂળતો જાંતેર તરે;	
ઉપદેશ કાન ધરેરે, તે રૂંડું કીધું.	૧૦૦
કહે બગવાનલાલ, અતુર ચેતીને આલ;	
ઘેણુ જાણે કેવી કાલરે, તે રૂંડું કીધું.	૧૦૧

દોહરો.

સૌ જનના હિત કારણે, કહી કયા સુખકાર;	
વાંચેકે અવણે સુણે, ધન તેનો અવતાર.	૧૦૨

૧ સૌ. ૨ સ્વર્ગ. ૩ માર્ગ.

